

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО МОБІЛЬНОГО ВЧИТЕЛЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На основі аналізу науково-теоретичних підходів щодо педагогічного моделювання подається характеристика експериментальної моделі формування професійно мобільного фахівця початкової освіти. Розкрито принципи побудови моделі, сукупність закономірних, функціонально пов'язаних компонентів, які зумовлюють її результативність за відповідних умов у логіці підсистеми «бакалавр–магістр».

У сучасній освітній системі склалися розбіжності між зростаючими потребами соціально-педагогічної практики у формуванні професійно мобільної, динамічної, творчої, вільно мислячої, відкритої до змін особистості та недостатніми теоретичними, прикладними й експериментальними можливостями педагогічної науки ці потреби задовольнити. Вихід із ситуації, що склалася, дослідники (С. В. Бондаренко, В. В. Давидов, Н. Г. Салміна, Г. П. Щедровицький та ін.) вбачають у розробці теоретичних концепцій, проектних досліджень на засадах системно-цілісного, акмеологічного, аксіологічного, особистісно-орієнтованого, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, інтегративного методологічного підходів (В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, А. А. Деркач, В. В. Крижко, Н. В. Кузьміна, О. Я. Савченко, В. О. Сластьонін та ін.).

Зауважимо, що одним з перших у педагогічній науці вказав на значущість проектних досліджень Г. П. Щедровицький. У своїй роботі «Педагогіка і логіка» науковець відзначав: «В основі нашої сучасної педагогіки лежить принцип узагальнення передового досвіду. Він був започаткований у 30-ті роки і в тих умовах був правильним, міг підняти педагогіку. Але зараз перед нами стоять принципово нові завдання, і в цих умовах принцип узагальнення досвіду уже шкідливий і стає гальмом подальшого розвитку педагогіки ... Суть питання і серцевина існуючих зараз розбіжностей в одному : чи будемо ми будувати наше навчання і виховання як і раніше на основі здорового глузду і так званих узагальнень передового досвіду, не розгортаючи наукових досліджень, чи будемо розвивати педагогічну науку та проектування?» [1, 7]. А будь-яке проектування потребує побудови моделі досліджуваного об'єкта, виокремлення його сутнісних зв'язків з іншими об'єктами, опис структурно-динамічних характеристик у нових умовах діяльності.

Аналіз досліджень (П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Н. Г. Салміна, Г. П. Щедровицький та ін.) показує, що моделі виконують різноманітні функції (ілюстративна, трансляційна, пояснювальна, передбачувально-гносеологічна). Очевидно, що моделювання пов'язане з теоретичним пізнанням. Об'єктом теоретичного знання, на відміну від емпіричного, є аналіз сутності, в ході якого ідеалізовано виокремлюється найбільш суттєве, що потім об'єктивується, моделюється у вигляді матеріальних конструктів за допомогою знаково-символічних засобів. Спроектована таким чином модель віддзеркалює знання про те, що повинно бути сформоване. При цьому співставлення того, що має бути сформоване, дозволяє кваліфікувати наявну педагогічну систему та усвідомлювати пошук шляхів її удосконалення.

Мета статті – теоретично обґрунтувати змістові параметри експериментальної моделі формування професійно мобільного фахівця початкової освіти як педагогічної системи.

Теоретичні узагальнення з досліджуваної проблеми підтвердили думку про те, що при конструюванні експериментальної моделі головне завдання полягає в тому, щоб, використовуючи в єдності і цілісності різноманітні засоби (чинники), забезпечити гнучкість системи, зробити її здатною швидко реагувати, пристосовуватися до постійно змінюваних умов.

Існує думка, що моделювання є процесом, який виступає об'єктом дослідницької уваги, сприяє поглибленому уявленню про чинники, які зумовлюють цей процес, педагогічні умови та механізми його оптимізації [2, 29].

Поняття «модель» (з французької мови *modele* – міра, зразок, норма; у перекладі з латині – образ, зменшений варіант, спрощений опис складного явища чи процесу) трактується як зразок, що відтворює, імітує будову та дію будь-якого об'єкта, а, відтак, використовується для отримання нових знань про об'єкт [3]. Модель – це розроблений на основі теорії варіант

практичної діяльності (Є. А. Ямбург). Такий варіант практичної діяльності становить певну систему. Будь-яке моделювання педагогічного явища представлене, відповідно, функціями конкретного виду професійно-педагогічної діяльності. Додамо, що «сутність моделювання як методу наукового пізнання полягає в заміні досліджуваного об'єкта «замісником» (моделлю), який має суттєві з точки зору мети дослідження риси, властивості, відносини чи зв'язки об'єкта – оригіналу, що розширює можливості експериментування і дозволяє розповсюджувати на оригінал результати, отримані на моделі» [4, 12].

У цьому контексті відомий німецький спеціаліст з педагогічної діагностики та моделювання К. Інгенкамп відзначає, що «під моделлю розуміється така уявно подана чи матеріально реалізована система, яка, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна подати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» [5, 23].

Зазначимо, що педагогічні об'єкти характеризуються не тільки ознакою системності, оскільки за своєю природою вони «діяльнісні». Саме тому Г. П. Щедровицький характеризує, зокрема професійну діяльність педагогів, як соціотехнологічну, що здійснюється відповідно на двох рівнях: нормативному і рефлексивному. Нормативний рівень передбачає побудову і реалізацію на практиці деякої ідеальної моделі, що декларована соціумом. На рефлексивному рівні здійснюється діяльність на основі відповідності створеної (спроєктованої) моделі тій чи іншій об'єктивній реальності [1].

Зауважимо, що проектування спрямоване на створення моделей запланованих (перспективних) процесів і явищ. При цьому компонентами проектної діяльності є конкретні моделі чи модулі (функціональні вузли, що об'єднують сукупність елементів, наприклад, освітньої системи). Щодо останнього положення, то «в умовах запровадження кредитно-модульної системи підготовки фахівців, яка є пріоритетною в контексті Болонського процесу, значну роль відіграє саме цілісний, науково-виважений «погляд» на будь-яку педагогічну проблему. В цьому сенсі важко переоцінити значення моделі – умовного образу певного процесу, а відтак і педагогічно доцільного визначення сукупності необхідних і достатніх пізнавально-операційних і технологічних модулів як відбиття системного впливу конкретної навчальної дисципліни на становлення відповідної особистісно-професійної якості студента» [2, 29], зокрема професійної мобільності.

Методологічною основою проектування експериментальної моделі підготовки професійно мобільного учителя є такі дидактичні принципи: цілісності; системності; наступності змісту різних рівнів підготовки спеціалістів; взаємозв'язку теоретичного навчання й практики; науковості; міжпредметних зв'язків (реалізація ідей внутрішньопредметної інтеграції); наочності й доступності; прогностичності; контрольованості.

Для нашого дослідження при проектуванні експериментальної моделі надзвичайно важливим є питання визначення тих принципів, які зумовлюють оптимальність організації освітнього процесу ВНЗ і водночас результативність спроєктованої моделі. У цьому руслі нами визначені такі принципи: пріоритету особистості студента; інновірування; коеволюції.

Принцип пріоритету особистості студента передбачає центрацію на особистісних особливостях студента, його здібностях, уподобаннях, цінностях. Ми враховували те, що методологічний аналіз розвитку особистості полягає не стільки у виокремленні соціальних умов, диференційованих за ступенем їх впливу на цей процес, скільки у виявленні способів впливу цих умов на особистість [6].

Досліджуючи реальний процес формування особистості, педагоги повинні розглядати його з точки зору забезпечення соціумом можливості його розвитку. Проте, говорячи про навчання й освіту як конкретні способи соціалізації людини, подекуди не враховують того, що механізм соціалізації спеціально спрямований на особистість, тим не менше опосередковується нею. Разом із тим адаптація студентів до навчання у ВНЗ припускає процес, зворотній індивідуалізації та самовизначенню особистості. До того ж необхідно мати на увазі, що адаптується не психіка людини, а цілісна особистість, пристосування якої до нових умов здійснюється відповідно до її спрямованості, інтересів. Побудова експериментальної моделі процесу формування професійної мобільності майбутнього вчителя в цьому ракурсі в першу чергу базується на принципах гуманізації і гуманітаризації педагогічного процесу,

природовідповідності, особистісно орієнтованого підходу до навчання, розвитку творчого потенціалу, комплексного формування особистості студентів.

Інновування розуміється як процес створення та оптимізації структур поведінки і діяльності різноманітних соціальних суб'єктів [7], зокрема суб'єктів педагогічної діяльності. У контексті моделювання з педагогічної точки зору інновування, як зауважують А. М. Герасимов і І. П. Логінов, може розглядатися як «технологічний процес саморозвитку властивостей моделі навчання, що генерує, транслює та асимілює «ефект саморозвитку» в соціальне середовище» [8]. При цьому інноваційність розглядається не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як відкритість:

– до діалогічної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка передбачає рівність психологічних позицій;

– культурі й суспільству, що виявляється у прагненні педагога змінити дійсність, дослідити проблеми й обрати оптимальні способи їх вирішення;

– свого «Я», власного внутрішнього світу, тобто організація такого педагогічного середовища, яке б сприяло формуванню і розвитку образу «Я» [9, 13–14].

Саморозвиток як компонент інновування спрямований на створення такої моделі, що вирізнялась би динамічністю, могла варіюватися залежно від конкретної навчально-виховної та соціальної ситуації. Це допоможе майбутньому вчителю сприймати педагогічну дійсність у руслі багатоаспектності ситуацій вибору, навчить успішно справлятися з вирішенням професійних завдань.

Опора на *принцип коеволюції* (у перекладі з англійської мови префікс ко- означає об'єднання, спільність, сумісність, одночасність, а evolution – процес зміни, розвитку чого- або кого-небудь»; з латини evolutio – розвиток, розгортання, тобто за відсутності академічного визначення коеволюція може трактуватися як «об'єднання змін», «спільний розвиток») [10] нормативного (стандарти змісту освіти та якості навчання) та одночасного розширення досвіду студента. Це дозволяє так організувати педагогічний процес, щоб він був професійно орієнтованим і спрямованим на формування якостей мобільного спеціаліста, тобто коеволюції особистісної і професійної мобільності майбутнього педагога через збагачення змісту і організацію фахової підготовки навчальним матеріалом, методами і прийомами, які розкривають особистісну значущість мобільності майбутнього вчителя; використання активних методів навчання, що дадуть змогу генерувати знання у процесі проектування і вирішення педагогічних проблем, наближених до практики.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що всі ці принципи мають, вочевидь, умовну диференціацію, оскільки загалом зорієнтовані на цілісний, випереджувальний особистісний і професійний розвиток, саморозвиток, самореалізацію студентів, формування професійної мобільності майбутніх фахівців початкової освіти.

У руслі вищезазначених положень під моделлю формування професійної мобільності майбутнього педагога ми будемо розуміти цілісний педагогічний процес, в якому сукупність підходів навчання спрямована на набуття студентами знань, умінь і навичок, а також їх випереджувальний особистісний і професійний розвиток, самопізнання, саморозвиток, самоактуалізацію, самореалізацію як майбутніх учасників професійної діяльності.

Експериментальна модель проектується з позицій вищезазначених концептуально-методологічних підходів, гуманістичної теорії самоактуалізації і самореалізації особистості як сукупність закономірних, функціонально пов'язаних компонентів, що складають певну цілісну систему. При цьому структурно-функціональна зорієнтованість моделі окреслена у виділених компонентах, які виокремлені у блоки (цілетворення, організаційно-змістовий, результативний), що забезпечує можливість відтворити цілеспрямований процес формування професійної мобільності майбутнього вчителя.

Блок цілетворення. Метою освітнього процесу в експериментальній моделі є реалізація і виконання наступних завдань: розвиток інтегративно-цілісного мислення студентів, мотивації бути мобільним, успішним; формування професійної спрямованості особистості, випереджувальний особистісний і професійний розвиток студентів; стимулювання студентів до професійного самовдосконалення, саморозвитку.

Відповідно до компонентно-структурного аналізу педагогічної сутності поняття «професійна мобільність учителя школи I ступеня» змістова частина *організаційно-змістового*

блоку конкретизована у когнітивному, особистісному та операційно-процесуальному компонентах. Стосовно організаційної складової, то вона базується на технологічному аспекті формування професійної мобільності майбутнього педагога під впливом усіх компонентів цілісного освітнього процесу, його інтенсифікації через інтерактивні методи, що активізують пізнавальну діяльність і стимулюють особистісний розвиток студентів за допомогою організації взаємодії і спілкування між студентами, студентами і викладачем, студентськими міні-групами і водночас забезпечують позитивну динаміку професійної мобільності майбутніх учителів. Як засіб навчання досліджуваній особистісно-професійній якості у цьому блоці пропонується використання спеціального курсу «Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів», дидактичною метою якого є ознайомлення студентів з теоретико-методичними засадами процесу формування професійної мобільності як виключно важливої особистісно-фахової характеристики сучасного вчителя початкових класів на етапі його підготовки у вищій школі.

Результативний блок. Результатом реалізації розробленої моделі є формування професійної мобільності на рівні:

- особистісних якостей: відкритість до змін, здатність до саморозвитку, самореалізації, емоційно-вольова стабільність (рішучість, самостійність, ініціативність, наполегливість), високий інтелект, аналітичні здібності, продуктивність мислення, позитивна «Я-концепція» (індивідуальний імідж), організаторські і лідерські здібності, проектні здібності, рефлексивність, здатність до цілетворення;

- характеристики діяльності: компетентність, активність самореалізації у професійній діяльності, уміння прогнозувати, досягати успіхів, свобода вибору, мобілізація зусиль на зміну ситуації, потреба у суб'єкт-суб'єктній взаємодії у процесі професійного становлення, гнучкість, креативність;

- динаміки процесу самовдосконалення через бачення перспективи професійної самореалізації, розширення компетентностей, зміну професійної орієнтації, соціального середовища, життєдіяльності (мобілізація зусиль на інше сприйняття себе у нових ситуаціях), чітке (адекватне) уявлення про свої можливості (ідеальні і реальні), уміння аргументувати варіант вибору рішення, якість обґрунтованості явищ професійної діяльності.

Зауважимо, що до стандартизованих характеристик професійної мобільності майбутнього педагога, які можуть слугувати основою оцінки, тобто критеріями, відносимо: мотиваційно-ціннісний, суб'єктно-процесуальний, креативно-діяльнісний.

Зміст окреслених блоків структурно-функціональної моделі, враховуючи критеріально-рівневу характеристику досліджуваного процесу, передбачає поетапну його реалізацію, а саме: позитивно-мотиваційний, пізнавально-операційний, діяльнісно-продуктивний та контрольно-коригувальний етапи.

Дієвість і результативність запропонованої експериментальної моделі процесу формування професійної мобільності вимагає забезпечення відповідних умов:

- побудови процесу фахової підготовки на основі принципу коеволюції (одночасного розвитку) особистісної і професійної мобільності спеціаліста;

- забезпечення позитивної динаміки особистісно-професійного зростання студентів у логіці підсистеми «бакалавр-магістр»;

- цілеспрямованої навчально-педагогічної взаємодії в підсистемах «викладач-студент», «студент-студент», що забезпечує суб'єкт-суб'єктні відносини, актуалізацію рефлексивно-вольових механізмів педагогічного спілкування;

- інтенсифікації едукативного середовища ВНЗ засобами активного навчання, забезпечення свободи вибору, домінування проектно-діяльнісних форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Результатом реалізації означеної моделі має бути сформованість професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти на елементарному, первинному, достатньому та оптимальному рівнях (у логіці підсистеми «бакалавр-магістр»).

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що моделювання педагогічних систем є одним з важливих завдань сучасної педагогіки, оскільки зростає значущість впровадження інноваційних

технологій, проектування, яке забезпечує можливість цілеспрямованого, цілісного процесу формування професійно мобільного фахівця, зокрема початкової освіти. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з технологією реалізації спроектованої експериментальної моделі формування досліджуваного феномена.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щедровицкий Г. П. Система педагогических исследований (методологический аспект) // Педагогика и логика. – М., 1993. – 199 с.
2. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі. – Ізмаїл: ІДГУ, 2007. – 236 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ–Ірпінь: Перун, 2004. – 1440 с.
4. Основы внутришкольного управления / Под ред. П. В. Худоминского. – М.: Педагогика, 1997. – 168 с.
5. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: Пер. с нем. – М.: Педагогика, 1991. – 240 с.
6. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980. – 353 с.
7. Социальные технологии: Толковый словарь / Отв. ред. В. Н. Иванов. – М., 1995. – 367 с.
8. Герасимов А. М., Логинов И. П. Инновационный подход в построении обучения: (концептуально-технологический аспект). – М., 2001. – 129 с.
9. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 137 с.
10. Івченко А. Тлумачний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2006. – 540 с.